

MUSIKK

JAN MAGNE STEINHOVDEN & MONA HELEN FARSTAD

Musikk har spilt en vesentlig rolle i de fleste religiøse tradisjoner opp gjennom historien. At lyd, eller musikk, blir tilskrevet metafysiske egenskaper og evnen til å påvirke mennesket er en oppfatning med røtter helt tilbake til Pythagoras. I gresk tenkning ble det utviklet musikkteori hvor man blant annet tilla bestemte harmonier, intervaller og melodiske vendinger evnen til å virke direkte inn på verden, eller på menneskers moralske karakter og helse. I Platons *Republikken* hevdes det for eksempel at bestemte skalatyper kunne gjøre menn til feiginger, og gjøre kvinner ufruktbare, mens andre skalaer kunne inspirere til mot eller til fromhet (Werner 2005:6303). Forståelsen av lydens funksjon i det religiøse livet, og forholdet mellom tekst og lyd (eller musikk) varierer ganske mye i ulike kulturelle kontekster. I indisk tradisjon for eksempel forstås lyden av et mantra som bærer og formidler av en hellig kraft, mens den semantiske betydningen av ordene som fremsies er av mindre betydning (Beck 2006:113; Jacobsen 2003:50ff.). I andre tradisjoner, som for eksempel i reformerte kristne kirker, står gjengivelsen av det semantiske innholdet i sentrum. Musikk var derfor noe som ble sterkt begrenset og sett på med en viss skepsis. For Luther derimot tjente sang og musikk en helt sentral funksjon i gudstjenesten (Irwin 1983:2011).

Opphetede debatter om musikk har også foregått blant muslimske lærde, blant annet i forbindelse med den melodiske utformingen av koranresitasjonen, hvis teologiske legitimitet er omstridt. Mens noen så på estetiseringen som et hjelpemiddel for formidlingen av et budskap, pekte andre på den potensielle faren for at ordenes semantiske betydning ble stilt i skyggen av de musikalske elementene. I dagens muslimske landskap har denne diskusjonen blitt aktuell også i forbindelse med at pop-musikk nå blir brukt for å formidle et religiøst budskap. Her ser vi at holdningen til musikk har blitt en markør på læremessig ståsted:

motstand mot musikk er typisk for den *wahabiyya*-inspirerte salafismen, mens andre retninger aksepterer musikk, også pop-musikk, dersom det kan tjene en god hensikt.

Fenomenet musikk har opp gjennom historien blitt diskutert og knyttet sammen med helt grunnleggende teologiske anliggender. Selv om musikken har hatt en sentral rolle i ulike typer religiøse aktiviteter, har fenomenet musikk og dens plass i det religiøse livet vært omstridt. Musikk har vært gjenstand for diskusjoner mellom ulike konfesjoner og retninger, så vel som interne teologiske og filosofiske refleksjoner. Som praksis er musikk vevet inn i ulike typer religiøse ritualer, og har avgjørende betydning for både tilbedelsespraksis og gruppeidentitet. Ulike musikkstiler kan for eksempel markere konfesjonell tilhørighet. Samspillet mellom religion og musikk er mangfoldig og komplekst, og er et interessant utgangspunkt for studier av hvilken betydning det estetiske, kroppslige og lydlige har både for religiøse praksiser og for tenkning om religion generelt.

Musikk er et fenomen som på den ene siden er «målbart» i det den består av lydbølger, rytmiske mønstre og svingninger. Men hvilken kulturell og religiøs mening som gis ulike lyder, intervaller eller rytmer, eller sågar bestemte instrumenter, kan variere mye, både historisk og i ulike kulturer. Bach fikk i sin tid kritikk for å ha brukt et bestemt intervall, en såkalt *tritonus*, som enkelte omtalte som «djevlelsens intervall». De første kristne misjonærene som kom til samene tolket *noa-idiens* tromme i et religiøst språk, og koblet det til djevelen selv. Bruk av joik er fremdeles omstridt i enkelte kirker i Nord-Norge, noe som har sammenheng med måten det samiske ble tolket på. De afrikanske trommene ble også tolket i en liknende referanseramme av kristne misjonærer. I dag derimot vil knapt noen reagere på bruk av trommer, ei heller afrikanske, i en kirkelig sammenheng. Her har det skjedd store endringer.

I nyere tid har vi flere eksempler på at musikk har blitt tolket teologisk, og at enkelte sjangere har vært gjenstand for mistenksomhet og frykt i ulike religiøse miljøer. På 70-tallet ble rock og pop i økende grad tatt i bruk også i kristne miljøer, noe som ikke var helt problemfritt.

I enkelte miljø, særlig på 80-tallet, var man spesielt opptatt av den moderne rockemusikkens potensielle negative effekt. Denne bekymringen ble begrunnet på ulike vis, både med avdekking av det de mente var «baklengs-koding» i tekster og med det typiske rytmemønsteret i rockemusikk, med $\frac{3}{4}$ takt og sterk betoning på 2 og 4, som ble oppfattet som uanstendig. Slike diskusjoner var utbredt bl.a. i norske bedehusmiljø. I dag hører vi sjelden teologiske vurderinger av musikk og sjangere fra kristent hold, og i kristne ungdomsmiljøer eksperimenteres det med et bredt spekter av musikkjangere, også i lovsang-sammenheng. Men i enkelte kristne innvandrer miljø finner vi fortsatt klare skiller mellom akseptabel og uakseptabel musikk, dette er noe Jan Magne Steinhovdens pågående forskning blant etiopiske og eritreiske menigheter i Bergen viser.¹

Hvor står forskningen på religion og musikk i dag? Til tross for den åpenbare relevansen musikk har, og har hatt, i religiøse sammenhenger er studiet av religion og musikk et foreløpig lite utviklet forskningsfelt innenfor religionsvitenskapen, både internasjonalt og nasjonalt. Studier som inneholder sammenlignende og krysskulturelle perspektiver på musikk og religion er dessverre heller få.² Innenfor teologien har heller ikke studiet av musikk hatt noen stor plass. Men det finnes enkelte forskere, som Jeremy Begbie, som er både utøvende musiker og teolog, som har vært interessert i å undersøke forbindelsene mellom teologi og musikk.³ Både internasjonalt og i Norge er det gjerne etnomusikologien, hvor vi finner musikkfagets antropologer, som har vært en pådriver i studiet av musikk, kultur og religion i ulike kulturelle kontekster.

Internasjonalt er Christian Congregational Music Studies et nytt og voksende, tverrfaglig fagfelt, hvor musikkhistorikere, etnomusikologer, religionsvitere og teologer bidrar. Ved å lansere begrepet forsamlings-

¹ Steinhovden arbeider for tiden med PhD-prosjektet «Music in diaspora: an ethnographic study of the roles and meanings of music among the Ethiopian and Eritrean diaspora in Bergen and its surroundings». Tematikken diskuteres også i Steinhovden 2016.

² Noen av de få som finnes er f.eks. Irwin (red.) 1983 og Beck 2006.

³ Se f.eks. Begbie 2000.

musikk åpnes et videre felt enn det som har blitt dekket av det tradisjonelle, musikkhistoriske studiet av kirkemusikk. Samtidig begrenses feltet til en type rituell kontekst, som bare er en av flere arenaer hvor musikk og religion virker sammen. Og i tillegg, som navnet antyder, er dette et fagfelt som begrenser seg til å se på musikkens rolle i ulike typer kristne forsamlinger. En helt ny og interessant publikasjon innenfor dette feltet er Jonathan Duecks *Congregational Music, Conflict and Community* (2017). Et annet viktig bidrag til dette fagfeltet er boken *Christian Congregational Music: Performance, Identity and Experience* redigert av Monique Ingalls, Carolyn Landau og Tom Wagner fra 2013. Empirien er begrenset til kristne menigheter i Europa og Nord-Amerika, og bidragsyterne kommer hovedsakelig fra etnomusikologi. I tillegg bidrar også noen teologer i denne antologien. Et av redaktørenes viktigste anliggender er å understreke behovet for tverrfaglighet i dette feltet, de mener at feltet per i dag mangler en «multi-voiced dialogue between methodological approaches, disciplinary perspectives and the positioning of scholars in relationship to the communities they represent» (Ingalls, Landau & Wagner 2013:10).

I 2013 kom et interessant forskningsbidrag fra et knippe forskere med tilknytning til det religionssosiologiske miljøet i Kristiansand. I boken *Fra forsakelse til feelgood: musikk, sang og dans i religiøst liv*, redigert av Pål Repstad og Irene Trysnes, presenteres den tesen at det religiøse i vår tid i økende grad estetiseres. Slike estetiske, sanselige uttrykksformer mener Repstad & Trysnes blir viktigere enn religionens kognitive dimensjoner, teologisk presisjon og dogmatikk, noe som kan føre til en standardisering og en forenkling av budskapet. (Repstad & Trysnes 2013:14). Det teoretiske perspektivet på religiøs endring er i stor grad basert på den franske religionssosiologen Danièle Hervieu-Légers arbeider (2000, 2006), og empirien deres er begrenset til norske menigheter, de fleste av frikirkelig/pentekostal karakter.

I de senere årene har vi sett en økende interesse for studier av populærkultur innenfor religionsforskningen. I den forbindelse har man gjerne fokusert på hvordan religion kan være «smurt tynt utover» i ulike deler av populærkulturen, noe som også gjelder populærmusikken. Her

kan boken til Liv Ingeborg Lied og Dag Øistein Endsjø *Det folk vil ha: religion og populærkultur* som kom i 2011 nevnes. Perspektivet her er på bredden av populærkulturen, og musikk blir behandlet i et eget kapittel. Ellers finnes det forskere som har levert mer spesialiserte og avgrensede studier av koblinger mellom religion og populærkultur, her kan nevnes arbeidene til Robert Kvalvaag (2015a, 2015b, 2011).

Musikk og ungdomskultur i anglo-amerikansk kultur har vært studert lenge. Innenfor internasjonal etnomusikologisk forskning ser vi at man også har begynt å fokusere på populærmusikk som en viktig arena for europeisk minoritetsungdom og deres identitetsarbeid. I den forbindelse har forskere pekt på hvordan musikk kan fungere som en ressurs for å forhandle og uttrykke komplekse identiteter, og hvordan dette også får betydning for de unges religiøse identitet og dere religionsforståelse. Her kan forskere som Carolyn Landau nevnes, hun er en forsker som spesielt har sett på unge europeiske muslimer bruk av musikk i relasjon til deres identitetsarbeid (se Landau 2011). I Norge har Thomas Solomon ved Griegakademiet, Universitetet i Bergen, levert interessante forskningsbidrag om tyrkisk, muslimsk ungdom og deres bruk av hip-hop musikken (se f.eks. Solomon 2011). Arbeidene til den svenske religionsforskeren Jonas Otterbeck bør også nevnes. Otterbeck er islam-spesialist, og har skrevet mye om islam i Europa, muslimsk ungdomskultur, og representasjoner av islam og muslimer, og har også vist interesse for islamske debatter om musikk (Otterbeck 2012, 2014). Otterbeck har blant annet sett på hvilken rolle musikk har spilt i islamske diskursers kamp om definisjonsmakten og den offentlige sfæren (se Otterbeck 2008).

I dette nummeret har vi samlet artikler som belyser ulike sider ved forholdet mellom religion og musikk, skrevet av forskere som har ulike faglige profiler. I to av artiklene diskuteres endringsprosesser som har funnet sted i Den norske kirkes forhold til musikk. Sigbjørn Apeland ser spesielt på hvordan kirken har forholdt seg til folkemusikken, i lys av Pierre Bourdieus teorier om forholdet mellom smak, kultur og sosiale grupper. I artikkelen til Anne Balsnes får vi et innblikk i hvordan pop-musikken gradvis, og ikke uten en viss motstand, fant sin vei inn i den kirkelige sfære. Balsnes viser at pop-musikken faktisk har nådd helt inn

til kirkens liturgi, og har satt sitt preg på ordinarie-musikken. I begge disse artiklene tematiseres kulturell dynamikk og endringer i kirkens musikalske praksis.

Tre av artiklene belyser på litt ulike måter, og med utgangspunkt i ulike kulturelle kontekster, forholdet mellom religion og populærmusikk. Mona Helen Farstads artikkel tar oss inn i den muslimske popkulturen som har vokst fram i nyere tid. Denne artikkelen ser spesielt på artisten Sami Yusuf, som har vært en sentral aktør på den islamske pop-scenen siden 2003. Farstad diskuterer det religiøse budskapet som presenteres gjennom Yusufs musikk i lys av overgripende kulturelle endringer som globalisering, individualisering og spiritualisering. Artikkelen viser at det religiøse budskapet som presenteres gjennom Yusufs musikk har endret seg over tid, og at det dras veksler på ulike typer religiøse diskurser. Robert W. Kvalvaags tekst tar utgangspunktet i en kjent låt av Rolling Stones, «Sympathy for the Devil», og diskuterer den i relasjon til litterære verk som utforsker ondskapens problem, og som ifølge Jagger selv var inspirasjonskilder for denne sangen. Her får vi et innblikk i hvordan en rockelåt presenterer og utforsker ondskap, og en utforsking av mulige koblinger mellom ulike typer kulturelle uttrykk: rock og skjønnlitteratur. I Ole Jakob Lølands tekst får vi et innblikk i endringsprosesser i den amerikanske hip-hop-kulturens bruk av religion, med et spesielt fokus på bruk av referanser og allusjoner til Bibelen. Løland viser at det har skjedd et tydelig skifte fra 70-tallet, hvor den tidlige hip-hop kulturen var sterkt influert av afroamerikansk islam (*Nation of Islam*), til en økning i bruken av kristne referanser og symbolikk, særlig fra 2003. Selv om disse artiklene tar utgangspunkt i ganske ulike fenomener innenfor den moderne, anglo-amerikanske populærkulturen, kan vi si at de alle sier noe om dynamikken mellom religion og populærkultur: religion kan fungere som et reservoar av symboler, modeller og fortellinger som kan bidra til ulike populærmusikalske sjangeres presentasjon og bearbeiding av aktuelle temaer og problemstillinger. I tilfellet Sami Yusuf er det også snakk om at popmusikken i starten av hans karriere ble brukt som en strategisk kommunikasjonsform, rettet mot å nå et bestemt publikum.

Anne Murstads artikkel tar for seg representasjonen av «de andre» i norske misjonsberetninger fra 50- og 60-tallet. Murstad viser hvordan musikken var et sentralt element i konstruksjonen av fortellingen om «hedningene» i denne folkelige misjonslitteraturen. Murstad viser at trommen fungerer som et nøkkelsymbol i denne litteraturen, og at «den hedenske/afrikanske» musikken både demoniseres og kobles til rytme og kropp.

Vi håper at disse artiklene vil inspirere forskere fra ulike faglige ståsteder, til å selv bidra med etnografiske studier av musikk og religion, slik at dette fagområdet, også i skandinavisk språkdrakt, kan utvikle et rikt materiale med empiri hentet fra ulike miljø og ulike religiøse sammenhenger. Dette vil kunne danne et grunnlag for fruktbare tverrfaglige samtaler og til teoriutvikling som kan bidra til økt kunnskap og bevissthet om musikkens rolle i ulike former for religiøse praksiser.

LITTERATUR

- Beck, Guy L. 2006. *Sacred Sound: Experiencing Music in World Religions*. Wilfrid Laurier University Press, Waterloo, ON.
- Begbie, Jeremy 2000. *Theology, music and time*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Dueck, Jonathan 2017. *Congregational Music, Conflict and Community*, Congregational (Music Studies Series). Routledge, Abingdon.
- Endsjø, Dag Ø. & Liv Ingeborg Lied 2011. *Det folk vil ha: religion og populærkultur*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Ingalls, Monique, Carolyn Landau & Tom Wagner (red.) 2013. *Christian Congregational Music: Performance, Identity and Experience*. Routledge, London.
- Irwin, Joyce L. (red.) 1983. *Sacred Sound: Music in Religious Thought and Practice*. Scholars Press, Chico, CA.
- Jacobsen, Knut 2003. *Hinduismen*. Pax forlag, Oslo.
- Repstad, Pål & Irene Trysnes (red.) 2013. *Fra forsakelse til feelgood: musikk, sang og dans i religiøst liv*. Cappelen Damm Akademisk, Oslo.

- Steinhovden, Jan Magne 2016. «*Māzmur* and *Zāfān*, Within and Beyond the Evangelical Movement in Ethiopia». I: Ficquet, Éloi, Ahmed Hassen Omer & Thomas Osmond (red.), *Movements in Ethiopia: Ethiopia in Movement*. Tsehail Publishers, Los Angeles, s. 299–314.
- Werner, E. 2005[1987]. «Music and religion in Greece, Rome and Byzantium». I: L. Jones & Mircea Eliade (red.), *Encyclopedia of Religion* 9 (andre utgave). Macmillan/Thomson Gale Detroit, MI., s. 6302–6306.
- Otterbeck, Jonas 2008. «Battling over the Public Sphere: Islamic Reactions on the Music of Today». I: *Contemporary Islam*, vol. 2, nr. 3, s. 211–228.
- Otterbeck, Jonas 2012. «The issue of music in Islamic theological discourse». I: *Contemporary Islam*, vol. 6, nr. 3, s. 228–233.
- Otterbeck, Jonas 2014. «What is Islamic arts? And what makes art Islamic?: The example of the Islamic discourse on music». I: *CILE Journal*, vol. 1, s. 7–29.
- Solomon, Thomas 2011. «Hardcore Muslims: Islamic Themes in Turkish Rap Between Diaspora and Homeland». I: Van Nieuwkerk, Karin (red.), *Muslim Rap, Halal Soaps, and Revolutionary Theater*. University of Texas Press, Austin, s. 27–53.
- Kvalvaag, Robert Williams 2015. «Diabolus in musica? Black Sabbath og betydningen av heavy metal». I: *Arr. Idéhistorisk tidsskrift*, Vol. 27. <http://hdl.handle.net/10642/3015>
- Kvalvaag, Robert Williams 2015. «Ya Habibi ya Muhammad»: Sami Yusuf og framveksten av en global muslimsk ungdomskultur. I: *Kirke og kultur*, vol. 1, s. 50–70. <https://www.idunn.no/kok/2015/01>
- Kvalvaag, Robert Williams 2011. *Det ellefte budet. Religion og rock and roll*. Unipub forlag, Oslo.
- Landau, Carolyn 2011. «Music Consumption and the Navigation of Identities». I: Khalaf, Samir & Roseanne Saad Khalaf (red.), *Arab Youth: Social Mobilisation in Times of Risk*. Saqi, London, s. 337–358.